

е). Хтось добре знає історію наголошування досліджуваної мови. Але такого, хто зміг би добре поєднати ці два великі й розбіжні акцентологічні пласти, до появи попередніх публікацій і, нарешті, рецензованої моногра-

фії Віталія Скляренка не було. Це — новий і дуже істотний крок у розвитку слов'янського і взагалі індоєвропейського мовознавства.

Ю. КАРПЕНКО

Горпинич В. О., Прийменко С. Ю.

**КАТОЙКОНІМІЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ : Ономастика і
апеллятиви**

Д. : ДНУ, 2008.— Вип. 32.— 214 с.

Відтопоніміні похідні, до яких належать відносні прикметники (ад'ектоніми — термін В. О. Горпинича), назви осіб за місцем проживання або походження (катойконіми) і частина назв осіб за національною та етнічною належністю (етноніми), становлять невизначену кількість одиниць навіть у межах однієї мови. Принаймні з огляду на існування сотень тисяч або й мільйонів топонімів лише в окремо взятій країні, а також на можливість утворення практично від кожного з них як мінімум одного відносного прикметника (від деяких географічних назв їх може бути по два чи по кілька, напр.: *Карпати* — *карпатський, прикарпатський, закарпатський, підкарпатський*) і одного катойконіма (від багатьох топонімів безпосередньо або через посередництво ад'ектонімів таких утворень може бути кілька, напр.: *Дніпро* — *дніпряни, дніпрянин, дніпрянка; дніпровці, дніпровець, дніпровка; наддніпрянці, наддніпрянець, наддніпрянка; задніпрянці, задніпрянець, задніпрянка*) такого типу деривати потенційно утворюють необмежену кількість. Їх ядро становлять похідні від назв поселень (ойконімів), які більш-менш систематизовані в українській та інших мовах (напр.: *Львів* — *львівський, львів'яни, львів'янин, львів'янка; Ніжин* — *ніжинський, ніжинці, ніжинець, ніжинка; Донецьк* — *донецький, донецчани, донецчанин, донецчанка*), але рідко в якій мові вони повністю стандартизовані. Це стосується і французької мови,

тому рецензована монографія актуальна з теоретичного та практичного поглядів.

Історія вивчення катойконімів (нерідко одночасно з ад'ектонімами) бере свій початок ще від античного мовознавства і не переривалася до новітніх часів, тому що назви жителів населених пунктів або локальних територій разом з етнонімами часто потрапляли до писемних пам'яток як слова, що ідентифікують відомих осіб, групи людей певної місцевості або цілі народи в культурно-історичному, географічному та суспільно-політичному просторі Європи і світу. Водночас розмаїття дериваційних засобів, кількісна невизначеність і лексикографічна незакріпленість багатьох або й більшості катойконімів у різних мовах створюють комунікативні проблеми та ускладнюють системне дослідження цих одиниць. Між тим лексеми цього класу значною мірою відбивають морфологічні властивості тієї мовної системи, в якій вони виникли й функціонують, що важливо для лінгвістичних досліджень. Особливо цінним для розуміння внутрішнього механізму, закономірностей і потенціалу мовної системи є ті катойконіми, які утворені в місцевому мовленні з властивими йому традиціями, діалектними та етнокультурними особливостями. На збиранні та вивченні насамперед таких ад'ектонімів і катойконімів одним із перших у колишньому радянському і в сучасному українському мовознавстві зосередився В. О. Горпинич, який уклав «Слов-

ник відтопонімних прикметників і назв жителів України» (Д., 2000.— 368 с.), «Словник географічних назв України» (К., 2001.— 526 с.) та ін.

Глибоко дослідивши теоретичні засади й практичні аспекти східнослов'янської ад'ектонімії та катойконімії в монографічних працях «Відтопонімні прикметники в українській мові (Питання теорії і історії словотвору)» (К., 1976.— 140 с.), «Назви жителів в українській мові» (К., 1979.— 158 с.), «Теоретичні питання відтопонімного словотвору східнослов'янських мов» (К., 1973.— 164 с.), «Слов'янська ад'ектонімія і катойконімія» (Д., 2003.— 409 с.), В. О. Горпинич багато зробив у вивченні російськомовних похідних від грузинських, естонських, казахських, узбецьких топонімів, а також проблеми відтопонімного словотворення в інших слов'янських і неслов'янських мовах: болгарській, македонській, словацькій, чеській, німецькій та ін. Отже, широта лінгвістичного кругозору, глибина проникнення в систему різномовних ад'ектонімів і катойконімів, а також величезний досвід у галузі відтопонімного словотворення дозволили відомому вченому звернутися до монографічного дослідження назв жителів французької мови. Цей задум В. О. Горпинич реалізував у співавторстві з С. Ю. Приймєнко, якій належать один розділ і кілька підрозділів монографії «Катойконімія французької мови» (с. 12).

Рецензована праця має оптимальну структуру, зумовлену розробленою та апробованою В. О. Горпиничем методикою дослідження відтопонімних утворень у різних мовах. Розпочинається монографія зі «Вступу» з уточнювальною назвою «Статус катойконімії в лексичній системі мови» (с. 7–12), у якому подано глибокий узагальнювальний погляд на відтопонімні похідні французької та інших європейських мов. Зокрема, визначено суть проміжного статусу ад'ектонімів і катойконімів між пропріальною та апеллятивною лексикою, а також напрямок словотвірної мотивації та характер дериваційних зв'язків у трикутнику «топонім — ад'ектонім — катойконім», стосовно чого в мовознавстві немає загальноприйнятої думки. Автор доводить, що поширена в німецькій і французькій лексикографічній практиці ієрархія «ойконім (топонім) — катойконім — ад'ектонім» (напр.: фр. *America* — *Americain* «американець» — *américain* «американський» тощо), в основі якої — логічне врахування спочатку предметного, а потім атрибутивного категоріального значення, не повною мірою відповідає реальним структурно-семантичним відношенням дериватів. Аналіз мотиваційних зв'язків між компонентами таких словотвірних рядів у слов'янських і неслов'янських мовах свідчить про базову позицію то-

поніма як вихідної одиниці, безпосередню похідність від нього семантично широкого ад'ектоніма і дериваційну залежність від топоніма або від нього (посередньо) і відтопонімного прикметника (безпосередньо) семантично конкретнішого катойконіма, напр.: рос. *Пенза, пензенский* — *пензенцы*, укр. *Борзна, борзнянський* — *борзнянці*, дгр. *Кеврѣн*, ад'ектонім *Кеврѣновѣс* «кебрєнський» — катойконім *Кеврѣновѣс* «кебрєнець» (с. 12). Така схема взаємозв'язків між одиницями одного словотвірного ряду досить докладно аргументована і запропонована як універсальна для європейських мов, хоч стосовно цього залишається певний сумнів. Принаймні для французької мови вона не актуальна, бо катойконіми й ад'ектоніми в ній творяться від топонімів за допомогою одних і тих самих суфіксів, тобто є структурно тотожними і семантично конвертованими, що зумовлено морфологічною специфікою та збереженням давніх синкретичних ознак імені, в системі якого іменники та прикметники первісно не протиставлялися.

У першому розділі «Катойконіми як об'єкт лінгвістичних досліджень» (с. 13–37) розглянуто теоретичні й практичні проблеми творення назв жителів, історію вивчення французької катойконімії, теоретичні засади дослідження відтопонімних похідних. Як не дивно, у французькому мовознавстві, яке традиційно займає провідні позиції в романській лінгвістиці, питання синхронної деривації катойконімів досі системно не досліджувалися. Зокрема, вчені університету м. Тура, які під керівництвом Дені Мореля займаються комп'ютерною обробкою мови, заявили, що у Франції навіть не існує повного списку катойконімів, тому франкомовні громадяни нерідко самі утворюють назви жителів (див. с. 17–18). І це є ще одним свідченням актуальності рецензованої праці, в якій чітко визначено закономірності творення сучасної французької катойконімії, що вперше обрана об'єктом монографічного дослідження з погляду парадигматичних і синтагматичних зв'язків.

У другому розділі проведено системний аналіз словотвірних ресурсів французької катойконімії (с. 38–97), до яких належать твірні ойконіми, словотвірні суфікси та супровідні дериваційному акту морфологічні явища, названі в монографії сполучувальними засобами. На відміну від слов'янських мов, у яких на словотвірну структуру назв жителів часто впливають співвідносні відтопонімні прикметники, у французькій мові такої дериваційної залежності немає, тому ад'ектоніми як тотожні катойконімам похідні не бралися до уваги авторами монографії.

Більшу частину цього розділу присвячено характеристиці структури ойконімів, яка

(насамперед її фінальна частина) визначає словотвірний тип катойконімів. За основу взято структурну класифікацію французьких ойконімів А. Н. Гуцаль, яка на синхронному зрізі виділила морфологічний і синтаксичний типи назв поселень з поділом їх на кілька підтипів: 1) прості неподільні (кореневого типу); 2) прості подільні (суфіксальні); 3) складні: а) однослівні; б) багатослівні; 4) складені (прийменникові й сполучникові утворення) (див. с. 38–39). Така класифікація цілком виправдана для розуміння ролі ойконімів у формуванні катойконімів і не викликає заперечень, крім термінологічного зауваження. Йдеться про некоректність уживання термінів «однослівні» та «багатослівні» ойконіми, адже незалежно від структури топоніма — це одна власна назва географічного об'єкта, а значить і одне слово, що складається з певної кількості компонентів, у тому числі і словесного походження. Тому ойконіми на зразок *Ourcel-Maison*, *Carry-le-Pouet* правильніше визначати як дво- або багатокомпонентні, а не дво- або багатослівні. Загалом же кожний виділений структурний тип ойконімів надійно обґрунтовано, проілюстровано показовим фактичним матеріалом і підкріплено кількісними показниками, інформативними таблицями тощо. Особливо чітко й переконливо класифіковано найчисленніші (46 %) прості подільні ойконіми, у структурі яких виявлено 205 сингулятивних і 73 плюраліальних формантів, які схарактеризовані з погляду походження.

Завершує аналіз дериваційних ресурсів французької катойконімії характеристика 47 словотворчих суфіксів, з яких 43 питомі й 4 запозичені з італійської мови, та опис фонологічних явищ (усічення, інтерфіксації, накладання морфем, чергування фонем), які виникають унаслідок взаємодії твірних морфем. Порівняно з досить розгорнутим дослідженням структури ойконімів, яке включає етимологічну характеристику їхніх формантів (с. 38–80), упадає у вічі надто стислий аналіз катойконімних суфіксів (с. 81–82, а разом із морфологічними явищами — 81–94), що зумовлено подальшим розглядом їх у системі парадигматичних і синтагматичних зв'язків (розділи 3 і 4). Однак і з огляду на сказане підрозділ 2.2. «Словотворчі засоби французької катойконімії» міг би бути повнішим, зокрема за рахунок характеристики походження катойконімних суфіксів, яка, на нашу думку, важливіша для розуміння специфіки катойконімної семантики і структури, ніж аналогічна характеристика ойконімних формантів.

Розділ 3 «Формування катойконімії на базі французьких ойконімів (парадигматика)» (с. 98–157) присвячено розгляду слово-

творчих парадигм назв жителів, сформованих на основі кореневих, простих суфіксальних і складних ойконімів. Як і в будь-якій мові, у французькій не задіяний увесь потенціал суфіксів у межах похідних від окремих типів твірних основ. Зокрема, автори монографії з'ясували, що з 29 структурними типами неподільних ойконімів взаємодіє (з різною продуктивністю) 28 із 47 катойконімних суфіксів, із 150 структурними типами подільних ойконімів — 39 із 47 катойконімних суфіксів, з кожним окремим типом — переважно по кілька формантів, а з одним ойконімом — 1, рідше 2 катойконімні суфікси. Щодо складних багатокомпонентних і складених ойконімів, то від них катойконіми творяться за допомогою таких самих суфіксів, але різними способами. У розгляданому авторами матеріалі їх виділено кілька: універбаційно-суфіксальний, тобто творення катойконімів за допомогою суфіксів на основі одного з двох чи кількох ойконімних компонентів (*Salon-de-Provence* — *Salonnais*); суфіксальний (*Port-d'Envaux* — *Port-d'Envallois*); складно-суфіксальний (*Pont-de-Roide* — *Rudipontains*); префіксально-суфіксальний (*Val-d'Isure-Avalins*); конверсія (*Plouga-stel-Daoulas* — *Plougastels*) (с. 156–157). Такі способи творення катойконімів від складених ойконімів відомі і в слов'янських мовах, що докладно описано в працях того ж В. О. Горпинича, тому вони не викликають зауважень. Уточнення потребує хіба що назва останнього способу, який пов'язаний не лише з конверсією одного з ойконімних компонентів, а й з усіченням інших (пор. ще *Bénévent-l'Abbaye* — *Bénévents* на с. 156), тому правильніше було б його визначити як універбаційно-конверсійний. Деяко незвичним є використання в цьому розділі терміна *дериватема* в значенні «словотвірна модель», виявлена сукупність яких формує парадигматику катойконімної системи французької мови.

В останньому (четвертому) розділі монографії досліджено синтагматичні можливості катойконімних суфіксів французької мови (с. 158–197), з-поміж яких виділено високочастотні (-ois, -ais, -iens), середньочастотні (-ins, -ains, -éens, -ons, -ans, -ards) та малочастотні (решта 40). Як з'ясували автори, на високочастотні суфікси припадає майже 70 % катойконімів, на середньочастотні — понад 20 % похідних, а на інші 37 суфіксів — лише 10 % дериватів. Особливо важливим є те, що в рецензованій праці показано продуктивність кожного форманта і механізм його взаємодії з різними типами основ за допомогою аглютинації, елізії (усічення), фузії або інтерфіксації. Це дало можливість виявити синтагматичні закономірності й тенденції катойконімного слово-

творення у французькій мові. Щоправда, у висновках до четвертого розділу спостерігається певна невідповідність у визначенні продуктивності аналізованих суфіксів. Пор. попередні кількісні показники і висновок про те, що «на продуктивні катойконімні суфікси ... приходиться близько 80 % катойконімних утворень, решта суфіксів, що є непродуктивними, утворюють поодинокі або нерегулярні похідні» (с. 197).

З огляду на завершення кожного розділу конкретними висновками, підсумки та узагальнення в монографії (с. 198–203) мають загальнотеоретичний характер і дають повне уявлення про зміст проведеного дослідження, в якому розкрито дериваційні особливості катойконімної системи сучасної французької мови.

До зроблених зауважень стосовно окремих розділів монографії вкажемо ще на наявність технічних та редакційних огріхів, які допущені видавництвом і певною мірою впливають на сприйняття змісту рецензованої праці. Зокрема, не зрозуміло, чому різні її частини («Вступ» і «Підсумки та узагальнен-

ня», з одного боку, решта тексту — з другого) набрано шрифтом різного розміру з різним інтервалом між рядками. На сторінці 31 автори вказують, що перелік 47 катойконімних суфіксів подано на сторінці 85, але там його немає, як і немає таблиці 2.3. на сторінці 66, про що заявлено на сторінці 41.

Подекуди спостерігається недотримання милозвучності української мови, її стилістичних норм: «який в своїх монографічних працях» (с. 13), «самий вживаний суфікс в класичній латині» (с. 15), «... від назв департаментів. В більшості випадків...» (с. 16) тощо.

Загалом монографія В. О. Горпинича й С. Ю. Прийменко «Катойконімія французької мови» є актуальною і потрібною працею, яка містить наукову новизну, має теоретичне і практичне значення для романського і слов'янського мовознавства. Вона буде корисною для науковців і викладачів мовознавчих дисциплін в Україні, а також, за умови перекладу французькою мовою, може знайти зацікавлених читачів у Франції.

В. ЛУЧИК